

Ablonczy Bálint

„Európában legyünk magyarok, Magyarországon meg európaiak”

Beszélgetés Káel Csabával

■ **Ablonczy Bálint:** Az egyik vezető magyar kulturális intézmény igazgatójaként miként határozná meg a magyar és az európai identitást? És mivel a nemzeti és nemzetek feletti önazonosság-tudatokat gyakran állítják szembe egymással, az is érdekelne: ön szerint mennyire összeegyeztethetőek ezek?

Káel Csaba: E bonyolult kérdésre az egyik leg-nagyszerűbb választ Kodály Zoltán adta, aki szerint Európában legyünk magyarok, Magyarországon meg európaiak. Ennél frappánsabbat nehéz kitalálni – és a formulával az egész problematika lényegét is elmagyarázta, legalábbis számomra. Kodály mondata mögött az a meggyőződés húzódik meg, hogy az európai kultúra a nemzeti kultúrák egymáshoz való kapcsolatán alapul. Johann Sebastian Bach zenekari szvitjébe az angol gigue-től kezdve a spanyol sarabandon át számos európai nép táncát belekomponálta – együtt mutatta meg őket, egyfajta természetes egységként. De talán érdemes még régebbre visszanyúlni az időben, egészen az európai kultúra gyökeréig, a görögökig. Ők nemcsak az európai archetípusokat fogalmazták meg, de a közöttük való viszonyt is. Megdöbbenően erős hagyaték ez, hiszen a művészek azóta is minden korban visszamentek a görögökig, újrafogalmazták a drámákban, a tragédiákban, a filozófiában felvetett alapvető emberi problémákat, magatartásformákat. Alapvetően fontosnak tartom, hogy a kultúrára szüleink, nagyszüleink, elődeink életét tükröző folyamatként tekintsünk, s ennek az örökségnek van egy kulturális DNS-e. Liszt Ferenc például megtanította a tanítványainak, hogyan billent ő zongorázás közben, s ez a technika kulturális DNS-ként öröklődik a tanítványain keresztül mindmáig. Ha valamiért megszűnik ez a lánc, azt úgy kellene felfognunk, mint amikor egy állatfaj kihal: szegényebbek leszünk. Az európai kultúrtörténetben rengeteg ilyen szálunk van, s ezeket folyamatosan veszítjük el, azaz hálnak ki az állatfajok. A láncok megszakadása ellen legjobban az

őseinktől kapott, majd saját élményeinkkel, érzéseinkkel kibővítve utódainknak továbbadott örökség segítségével küzdhetünk. Ennek azért van manapság kiemelt jelentősége, mert a fogyasztói társadalom az érzéseket a fogyasztó csábításához használja, az egyéni érzelem nem izgatja – minket viszont pont ez érdekel! Ezekkel az érzelmekkel, vágyakkal, problémákkal kapcsolódik az egyén a világhoz, s ebben a kapcsolódásban segíti őt a közösség. A Műpát ilyen közösségként képzelem el. Jelentős feladatunk van, hiszen az európai és a magyar örökség nyomába ösztönözni szemlélettel eredünk – a ház összesen tíz műfaj otthona az irodalomtól a zenén át a táncig. A sikeres munkához szerencsére megvan az inspiráló építészeti környezet is.

Hogyan tudja küldetését még hatékonyabban teljesíteni a Műpa? Nemrég újabb öt évre nevezték ki a ház igazgatójának, gondolom, sokat töprengett ezen.

Talán úgy tudunk még erősebb hatást kifejteni, hogy befejezzük ezt a millenniumi városközpontot. Ugyanis máig nem készült el. Úgy tűnik, most lesz előrelépés: kormányhatározat született arról, hogy a szomszédunkban felépül egy konferenciaközpont. Ha egy gyalogoshíddal még kapcsolatot is tudunk teremteni a szemközti egyetemi negyeddel, Budapest kulturális, tudományos, innovációs, sőt sportcentruma lennénk.

Ha már a görögöket említette: agóra készül a Rákóczi híd tövében?

Igen, én magát a Műpát is szeretem agóraként meghatározni. Lesz egy nemzetközi vetülete is, mert a Műpának jelentős a külföldi hírneve és közönsége. Hozzájuk csatlakozhatna a megépülő konferenciaközpont tudományos-kulturális vendégserege, amely számára inspiráló lehet a közeg – ilyesmi ugyanis máshol nincs. Az egyetemi campusok általában a város egyik szélén, a konferenciaközpontok a másik szélén találhatóak, a művészeti létesítmények a centrumban és így tovább. Jó lenne még a Dunát, az európai kultúrák

összetartozásának jelképét is kicsit jobban bevonni a megújuló központ életébe. Ha mindez sikerül, tényleg egyedülálló agora jön létre.

Kodály Zoltánt említette korábban, hadd idézzem meg őt én is. Népzeneűjtő útjairól nem egyszer írta leveleiben, hogy a huszonegyedik órában vagyunk, a paraszti zene hamarosan eltűnik. Azóta a huszonegyedik óra nemcsak a magyar néprajz, de mintha a magyar kultúra szimbóluma is lett volna: szorongunk nyelvünk, kultúránk jelene és jövője miatt, és sokszor elzárkózunk a külvilág impulzusai elől. Miért alakult ez így?

Jó pár európai testvérnépünknel nem érzem ezt a szorongást, és ez baj. Nem szeretném megsérteni párizsi barátainkat, de például a hihetetlenül sokszínű francia kultúrának csak egy töredéke kerül felszínre, tékozlóan bánnak a saját örökségükkel. Őket bátorítanám egy kis szorongásra, nemcsak a folklórral, hanem egész kultúrájukkal kapcsolatban. Kicsit elkényelmesedtek, én többet szeretnék látni tőlük. Ha nálunk Vashegyi György rendez egy Rameau-operát, és Párizsból idejönnek, mert ott nincs ilyen, akkor ez egy komoly jelzés. Talán mégsem vagyunk annyira zártak, ha nemcsak megérteni, de játszani és értelmezni is képesek vagyunk egy ilyen bonyolult barokk zenedarabot. A huszonegyedik óra dilemmájának feloldása persze bonyolult kérdés. Kodály és Bartók olyan közegben kutattak, ahol az emberek benne éltek a saját kultúrájukban. Nagy kérdés, hogy tudunk ebből a múltból minél többet átmenteni és aztán újraértelmezni. Ehhez a folyamathoz közösségek kellenek, és hiszem, hogy a Müpa is ilyen közösség.

A kulturális zártság tehát érték is lehet?

Inkább felkiáltójelnek értékelem; ezt az állítást egy példával szeretném alátámasztani. Tíz éve, 2006-ban itt járt Keith Jarrett amerikai dzsesszongorista, és hatalmas sikerű koncertjén az ötödik ráadás után csak annyit mondott: Please, save your culture! Ez nagyon érdekes, mert amerikai művész mondja, aki felhívja a figyelmet egy általa is érzékelt veszélyre.

Amerikában éppen annak vagyunk tanúi, hogyan erősödnek nemzetinazonosságrovására a szubnacionális (etnikai, nemi, vallási) és a transznacionális identitások. Komoly mozgalmak indultak az amerikai egyetemeken, amelyek szinte teljesen elvetik a rájuk hagyott örökséget, mondván: a diákok nem akarnak „halott fehér férfiakat” olvasni.

A mi történelmi tapasztalataink szerint „a múltat végképp eltörölni” stratégiája soha nem működött, és borzalmas tragédiákhoz vezet. Az európai kulturális örökséget a különféle izmusok nem tudták helyettesíteni, az

egész elidegenedési folyamat elképesztő emberi zsákutcába futott. Érdekes problematika, és az újabb ötéves ciklusomban erősen szeretném képviselni a fenntartható fejlődés kulturális vetületét. A gazdasági és tudományos oldallal sokkal erősebben, többet foglalkoznak, mint az emberi humánus fenntartható fejlődésével. A technológiai fejlődés lehalasztotta az embert, nekünk fel kell hívnunk erre a figyelmet. A migrációs válság azt mutatja, hogy a jóléti társadalom és az ehhez kapcsolódó, technológia teremtette kényelem kikapcsolja az ember természetes immunrendszerét rengeteg területen.

De mégis miként állítaná meg az ön által veszélyesnek ítélt technológiai fejlődést? A „régén minden jobb volt” programja már a gépromboló mozgalmakat sem vezette sikerre a XIX. században.

Nem gondolom veszélyesnek, nem a haladás ellen tiltakozom, hanem azt mondom: az emberi pszichét fel kell készíteni a haladás befogadására. E befogadás és minden közösség alapja a család, de nem lehet eleget beszélni a közös civilizációs örökséget hordozó európai nemzetek családjáról sem. A migrációs válság arra sarkall bennünket, hogy saját kulturális tradícióinkkal foglalkozunk, s az identitásra ne csak ködös fogalomként tekintünk.

Erről miért nem lehet nyíltan beszélni? Az európai sajtó tekintélyes része a migrációval kapcsolatos minden kulturális kételyt rasszizmusként bélyegez meg, az integráció sikerével kapcsolatban szkeptikus Közép-Európát pedig fajgyűlölő, hálátlan közösségként mutatja be.

Akut problémáról van szó, a válaszkeresést most még az indulatok hatják át. A különböző kultúrák egymásra hatása mindig inspiráló tud lenni ott, ahol erős a kulturális identitás. Az elfogadás, a kíváncsiság a másik iránt nem jelent önfeladást. De ehhez tisztában kell lennünk saját értékeinkkel, fel kell mérnünk, hogy mit adnak nekünk, és tudatosan kell törekednünk a megőrzésükre, a következő generációnak való átörökítésükre. Világszerte – nemcsak Európában – miért hallgatnak évszázadok óta Bachot, Beethovent, Mozartot? Valószínűleg azért állták ki az idők próbáját, mert velük tudunk azonosulni, ezek nyugtatnak meg, adnak választ mindennapi pszichológiai dolgainkra is. Nietzsche a XIX. század és ezzel a teljes ember haláláról is ír *A tragédia születése* című könyvében. Ő a görögségről mondja kicsit idealizálva, hogy ők még teljes életet éltek. Márpedig a teljes élet élése alapvető emberi vágy. Most, mivel közösségi és egyéni létünket a fogyasztás irányába akarják eltolni, mérhetetlen űr keletkezik az emberekben. Ezt az űrt az európai kultúra ki tudja tölteni. Meg kell találni azonban a csatornákat, közösségeket, polgárokat. A polgárt politikai jelentésétől

megfosztva használok, arra gondolok, hogy a polgári individualizmus micsoda értékeket teremtett. Ezt az örökséget tilos eldobni, mert nincs helyette jobb. Közép-Európában ezt a ránk kényszerített szocializmus idején mi megtanultuk. Ezt az alapigazságot Nyugaton még nagyon sokan nem tudják, mert nem éltek meg.

A fenntartható kulturális fejlődés gondolatának kik lehetnek támogatói a nemzetközi szinten?

Keményen dolgozunk azon, hogy minél több partnert találjunk. Tagjai vagyunk az európai koncerttermek szövetségének, ami tulajdonképpen az európai kultúra Bajnokok Ligája, ahol a párizsi filharmóniától a bécsi koncerttermekig mindenki képviselteti magát. Nyugat-Európa mást harsog, de ott is csak Bachot, Mozartot meg persze kortársakat játszanak. Nem árasztotta el őket sem az amerikai vagy távolkeleti zene. Ebben a szövetségkeresésben a leglényegesebb, hogy a saját identitásunkat, személyiségünket kell vállalnunk. Nemcsak azért, mert ez a helyes, hanem azért is, mert csak így lehetünk érdekesekek.

Egy rossz közép-európai francia utánzatra senki nem kíváncsi?

Így van, viszont én egy nagyon jó francia filmet már szívesen megnéznék, amire nincs lehetőségem egy ideje. Egy ilyen szövetségben például beszélhetnénk arról, hogy muszáj rendbe rakni az európai filmforgalmazási rendszert, mert mi, európaiak egyre kevésbé jutunk szóhoz. Márpedig a mozgókép nagyon fontos, mert sokan onnan tanulnak élni. S mivel a hollywoodi filmforgalmazás dominál a világban, az ő modelljeiket követjük, az ő problémáikról van tudomásunk. Én viszont nagyon szeretném tudni, hogy egy olasz barátommal mi van. Már csak azért is, mert utána közösen kell döntenünk arról, hogy velünk Közép-Európában mi lesz. Ha nem tudok arról, őt mi foglalkoztatja, merre megy, akkor bajban vagyok. Ez olyan, mint amikor dönteni kell fontos dolgokban, és a családtagok nem beszélnek. Törvényszerű, hogy később egymást hibáztatják. Filmügyben különben a protekcionizmusig elmennék, akár addig is, hogy a nemzeti médiaszolgáltatóknak bizonyos százalékban kötelező legyen bemutatniuk európai filmeket.

Az európai döntéshozók közül kikre lehet számítani az európai kultúra védelmében folytatott küzdelemben?

Elképesztő lobbimeccs folyik. Ezért van óriási szerepe Navracsics Tibor uniós biztosnak, akit segítenünk kell abban, hogy az életből hozott érvekkel legyen képes alátámasztani a politikai döntéseket, és képviselhesse a kultúra területén is a nemzetek Európája gondolatot. A mostani európai válság egyben lehetőség is Közép-Európa számára. Jó lenne a németeket is úgy aktivizálni,

hogy visszatáljanak kulturális értékeikhez, mert régióink csak Németországgal együtt érvényesülhet. Az előttünk álló lehetőséget jól szimbolizálja Budapest turisztikai felvirágzása is: ez a folyamat kifejezi sok európai és nem európai vágyát arra, hogy megérkezzen egy valódi európai közegbe. Én ugyanis most úgy látom, Budapest európaibb közeg, mint Párizs. A mostani európai helyzetben sok ember érzi kényelmetlenül magát, de ennek okát nem tudja megmondani. Egy jó színházi előadás, egy új film, egy érdekes kiállítás segíthet az önmagára való rátalálásában. Bizonyos értelemben itt is használható a huszonegyedik óra metaforája: az utolsó pillanatokban vagyunk, hogy megteremtsük a fenntartható kulturális fejlődés alapjait. Nekünk, embereknek ez a legfontosabb, mert különben kiért is van ez az egész? Ha ezt kulturálisan nem erőltetjük, nem végeztük el a feladatunkat. Lehet, hogy csodálatos technikai újítások között fog élni az új nemzedék, csak magáról nem lesz információja. Kissé sarkítva azt is mondhatnám, az európai és a zombilét között kell választanunk.

Közép-Európa katalizátor lehet ebben az ébredési folyamatban?

Nemcsak katalizátor, hanem energiaforrás is. Sokszor viccesen a Műpát is úgy szoktam emlegetni a döntéshozóknak, mint az energiaszektor részét. Mi az embereknek közvetlenül szolgáltatunk energiát. De energiát is szerezni kell valahonnan, mi is értékeinkből táplálkozunk, amelyekkel azonban jobban kellene bánnunk. Nagyon sok mindenről nem is tudunk, vagy nem kezeljük a helyén. Budapest kapcsán néha elmondom: olyanok vagyunk, mint egy kisgyerek, aki a játékokkal tele rakott szobában azon pityereg, hogy nincs mivel játszania. Szoktam hivatkozni az angolokra, akik ezt nagyon jól csinálták: mindent rendszereztek, felleltároztak, és örökségük értékesítéséhez is nagyon értenek. Velük, más európai partnerekkel nemcsak kulturális, hanem gazdasági kapcsolatokat kell építenünk – lásd a mozgóképgyártást. Mindez tehát nemcsak Navracsics Tibor ügye, hanem a gazdasági biztos, Pierre Moscovicié is.

A felsorolt nehézségek ellenére optimistán áll neki újabb öt éves ciklusának?

Azt érzékelem, hogy bár a status quo fenntartásához politikai érdekek fűződnek, a változás a mi érdekünkben áll. Nemcsak nekünk, magyaroknak, hanem más közép-európai országoknak is, akikkel összefogva nemcsak kulturális, de politikai és gazdasági szövetséget is építhetünk. A fordulat már zajlik, csak rajtunk múlik, milyen irányt vesz.

Köszönöm a beszélgetést.